

Мороз О.В., д.е.н., проф., Карачина Н.П., к.е.н., доц.

Вінницький національний аграрний університет

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Сучасний стан і перспективи підготовки фахівців-аграріїв у вітчизняних ВНЗ розглянуто з точки зору проблем становлення методології української економічної науки. Здійснено критичний аналіз економічної освіти в Україні, яка сформувалася в останні десятиліття. Визначено основні бар'єри до якісного зростання освітянського процесу у руслі останніх тенденцій.

Ключові слова: вища освіта, економічна наука, методологія, проблеми росту, економіка

Актуальність завдання вдосконалення української економічної освіти (УЕО) обумовлена різноплановими аспектами, які мають здебільшого історичний підтекст. До таких слід віднести кардинальну перебудову ідеології розвитку суспільства в останні 20 років та формування, відповідно, мислення, орієнтованого на пріоритети ринкової економіки, посилення процесів глобалізації, зміна ментальності української нації, демографічні особливості останнього часу та ін. Однак зазначене завдання можна віднести до проектів з високою ризикованістю в силу наявності ряду проблем, пов'язаних із становленням української вищої освіти загалом і економічної освіти зокрема. Не зважаючи на чисельні зміни і нововведення, говорити про наявність відповідної програми якісного вдосконалення економічної освіти (ЕО) в Україні, на нашу думку, проблематично. Очевидно, суспільство лише наближається до розуміння необхідності таких модернізацій, тому нові акценти опису проблеми щонайменше представляють цікавість.

Цілями статті стало намагання окреслити суть проблеми з позицій методології економічної науки загалом, де цей термін використовується як необхідний як для безпосередньо наукового дослідження, так і забезпечення саме на цій основі якісного навчального процесу. Для цього акцентовано увагу на існуючих недоліках, прорахунках і невикористаних можливостях УЕО саме методологічного, а не методичного, управлінського чи ін. змісту.

Як відомо, прискорений розвиток УЕО розпочався у 90-х рр., але набув бурхливого характеру з початку 2000-х рр. Це проявилось у зростанні попиту на економічну фахову підготовку по всій країні, як у центрі, так і на периферії, багаторазовому зростанні кількості студентів на економічних спеціальностях, поширенні контрактної форми навчання, відкритті приватних ВНЗ і т.д. Попит у даному разі якоюсь мірою відображав суспільні настрої, тобто зростання уваги до економічних пріоритетів життя. Економічні спеціальності відкривалися у ВНЗ самих різних напрямків – аграрних, технічних, навіть педагогічних та ін. За задекларованого контролю з боку Міністерства освіти і науки України, тим не менше, реально підготовку економістів почали здійснювати масово і без особливих перешкод самі різні навчальні заклади. Слід підкреслити, що радянська ЕО, яка мала власний потенціал, тим не менше виявилася неготовою до нових когнітивних просторів, тому ЕО України 90-х рр. і XXI ст. – це окрема сторінка розвитку вітчизняної вищої школи. Питання, наскільки виправданим було зростання УЕО у 90-х рр., ще потребує своєї відповіді. Очевидно, як і за кожним зростанням, в силу відомих всім причин ВНЗ у майбутньому очікують проблеми, пов'язані із згортання таких освітянських програм.

Процес росту ЕО мав, очевидно, позитивні наслідки, такі як збільшення кількості фахівців економічного профілю в Україні, поліпшення фінансового стану ВНЗ, покращення комунікацій та інформативного поля у галузі економічних знань. Тим не менше, навряд чи новою буде точка зору про численні негативні наслідки означеного. Так, різко погіршився кадровий склад викладачів економічних кафедр ВНЗ, які здебільшого були вчорашніми студентами, посилювалася корупція, погіршився рівень підготовки абітурієнтів і студентів, які

отримали майже вільний доступ до вищої освіти. Можна говорити і про негативні супутні процеси, такі як, наприклад, погіршення якісного рівня економічних дисертацій і т.д. Неможливість забезпечити викладачами належного рівня, мабуть, залишатиметься самим суттєвим бар'єром і надалі. В цілому ж, на нашу думку, не зважаючи на окремі інноваційні прориви, ініційовані окремими науково-педагогічними школами, ВНЗ, МОНУ, можна стверджувати про погіршення якості економічної освіти як основну тенденцію.

Разючим дисбалансом при цьому стало те, що українська економічна вища школа виявилася практично не спроможною пояснити реальні економічні процеси в країні. Так само далеким від цього є і зміст іноземних підручників з економіки. Цей аспект логічно підводить під розуміння катастрофічного розриву щодо того, що читається студентам у ВНЗ, і тим, з чим вони стикаються далі на виробництві, і у цьому головна проблема. Між тим, як ніяка інша дисципліна, економіка як навчальна і наукова дисципліна не може бути відірваною від реальності. Якість лекцій і практичного курсу економічних дисциплін у ВНЗ безпосередньо залежить від того, наскільки теоретичний матеріал підкріплений реальними фактами з української економіки.

У вищій освіті здебільшого поширеним є термін «методика». Очевидно, в даному разі підкреслюється важливість конкретного інструментарію освітянського процесу. Не зменшуючи його важливості, тим не менше, хотіли б підкреслити домінуючу роль фактору методології, при чому як при поясненні недоліків існуючої вищої економічної освіти, так і перспективах її вдосконалення кардинального змісту. Розуміючи деяку узагальненість наступного твердження, тим не менше, вважаємо, що вдосконалення навчального процесу в УЕО повинно відштовхуватися від проблеми пошуку методології вітчизняної економічної науки. Іншими словами, проблема полягає у відсутності адекватної методології економічної науки як дослідницького процесу, що об'єктивно виключає можливість передачі достатньої кількості і якості знань та відомостей про це студентству. Звідси завдання полягає у перегляді насамперед всієї методології.

Хотіли б окреслити увагу на деяких самих характерних моментах такої модернізації, розуміючи, що опис процесу створення принципово нової методології виходить за межі однієї статті.

Першими імпульсами до дискусії можуть слугувати певні протиріччя між трактуванням категорії «методологія» у різних джерелах. Так, у вітчизняних джерелах [1 та ін.] під методологією розуміється концептуальне викладення мети, змісту, методів дослідження, які забезпечують отримання максимально об'єктивної, точної, систематизованої інформації про процеси та явища; за несуттєвими, як вважаємо, відмінностями таке трактування переважає. Натомість у зарубіжних працях, наприклад [2-5], під цим терміном розуміється опис логіки процесу пізнання і критеріїв науковості та обґрунтованості репрезентативної теорії; підкреслюємо аналогічну точку зору у тих джерелах [6], які мають бути відомими викладачам старшого покоління. Таким чином, фокусування уваги на можливих варіаціях (як буде показано нижче) логіки процесу пізнання, а також низки супутніх, підпорядкованих змістовно категорій і понять, є не просто важливим, а принциповим.

Слід підкреслити об'єктивні особливості методології економічних досліджень. Витоки історії економічної науки у сучасному систематизованому вигляді, очевидно, правомірно датувати періодом з XVIII ст., саме з цього часу формувалися основні її відомі і поширені на цей час течії. Тобто, як окрема, ця дисципліна виникла значно пізніше, аніж ряд інших галузей науки, тому сам по собі фактор часу (а вірніше – відносно нетривалий період формування фундаментальних методологічних позицій в економічній науці) може розглядатися як особливий і такий, що обмежує чітко трактування поняття «методологія економічних досліджень».

Особливо хотіли б звернути увагу на потребі перегляду взаємовідносин категорій в інтелектуального ланцюгу «методологія – теорія». Звідси недосконалість методологічної бази економічного аналізу може бути відображеною у такому парадоксі: 1) коли для опису різних станів економічної системи будь-якого рівня завжди можливо знайти пояснювальну теорію з великого переліку

альтернативних одна до одної теорій, що само по собі викликає питання; 2) за наявності численних, знову ж таки альтернативних теорій відсутні теорії, які б дозволяли достатньо адекватно прогнозувати зміни, і, у свою чергу, також обґрунтувати відповідний позитивний вплив; правильність прогнозів, як правило, перевіряється після настання подій.

Актуальність питання подальших наукових пошуків щодо формування методологічної бази репрезентативної економічної теорії обумовлена такими аспектами:

1. Максимізація ефективності як економічної категорії є завданням поза часовими та іншими обмеженнями, яке історично завжди претендуватиме на більш досконале наукове забезпечення. Відповідно гіпотетична теорія, яка надасть змогу сприяти вирішенню / вирішити таке завдання, заслуговує на поглиблене вивчення.

2. Завжди існуватиме намагання підвищити таку ефективність за реалій недостатньо ефективного / незадовільного реального стану. Такі суспільні настрої мають історичний підтекст, тому, наприклад, для перехідного етапу економіки України і складних та неоднозначних наслідків проблема реформування на суспільному рівні оцінюється як основна.

3. В світовій економічній науці історично були сформульовані теорії, які пояснювали фактори такої ефективності у різних соціально-економічних умовах різних суспільств і які претендували на достатню адекватність. Це створило ситуацію існування різних теорій за відсутності чіткої структуризації таких теорій щодо змістовних характеристик, а також за умови зростаючої актуалізації проблеми недостатньої ефективності вітчизняної економіки як масового явища.

Апріорним при описі та вирішенні будь-якої соціально важливої проблеми вважаємо тезу про те, що будь-яка теорія повинна нести пізнавальне (надавати знання) та практичне (мати суспільний ефект) навантаження. Зауважимо про подвійне трактування терміну «теорія», яке дуже поширено (*по-перше*, як акцентуації щодо предмету важливої суспільної проблеми (наприклад, теорія грошей), *по-друге*, як сукупності тверджень щодо вирішення проблеми чітко

визначеними шляхами, інструментаріями, відповідні положення яких претендують на обґрунтованість, пізнавальну і практичну цінність). При цьому наявними є досить численні факти альтернативності різних поглядів (які також означені як відповідні теорії), що, тим не менше, не перешкоджає їх належності до однієї теорії; таким чином, фактично є теорії різних рангів. Наголошуємо увагу на тому, що такі відмінності можуть бути не протилежними, але мати істотні відмінності, що вимагає диференційованого підходу в процесі аналізу.

Таким чином, перед української економічної наукою постає задача пошуку і опису нової методології як *логіки пізнання*, тобто базових тезисів бачення критеріїв, логіки і алгоритму цього процесу. Все це є дзеркальним відбитком проблем економічної освіти загалом.

Висновки

Навчальний процес в УЕО не може ґрунтуватися на сліпому плагіаті більше чи менше відомих і доступних підручників, здебільшого зарубіжних. УЕО повинна відштовхуватися від наявності наукового базису, який давав би можливість адекватно описати зміни у суспільстві і окремих галузях економіки. Звідси виникає проблема відсутності належної методології економічної науки, адаптованої до реалій українського простору. Водночас актуальність досліджень методологічного змісту зростає в силу об'єктивних передумов, пов'язаних із протиріччями суспільного розвитку, що має яскравий прояв на сучасному етапі розвитку економічної вищої освіти України.

Список літератури:

1. Крушельницька О.В. Методологія та організація наукових досліджень: Навчальний посібник. – К.: Кондор, 2009. – 206 с.
2. Лакатос И. Методология исследовательских программ: Пер. с англ./ М.: ООО «Издательство АСТ»: ЗАО НПП «Ермак», 2003. – с.1–346.
3. Поппер К. Объективное знание. Эволюционный подход / Пер. с англ. Д.Г. Ламути – М.: Эдиориал УРСС, 2002. – 384 с.

4. Кун Т. Замечания на статью И.Лакатоса «История науки и ее рациональные реконструкции: Пер. с англ./ М.: ООО «Издательство АСТ»: ЗАО НПП «Ермак», 2003. - с.347-381.

5. Полани М. Личностное знание. На пути к посткритической философии. – Благовещенск: БГК им. И.А. Бодуэна Де Куртенэ, 1998. – 344 с.

6. Ленин. В.И. Материализм и эмпириокритицизм. Полное собрание сочинений, 5 изд., т. 18, М.: Издательство политической литературы, 1984. – с. 131–380.

Методологические проблемы экономического образования в Украине.

Мороз О.В., Карачина Н.П.

Современное состояние и перспективы подготовки специалистов-аграриев в отечественных ВУЗ рассмотрены с точки зрения проблемы методологи образовательного процесса. Сделан критический анализ экономического образования в Украине, которое сформировалось в последние десятилетия. Акцентировано внимание на основных барьерах к качественному росту образовательного процесса в свете последних тенденций.

Methodological problems of economic education in Ukraine.

Moroz O.V., Karachina N.P.

Modern state and prospects of preparation of specialists-agrarians in domestic INSTITUTE of higher methodologies of educational process are considered from point of problem. The walkthrough of economic education is done in Ukraine, which was formed in the last decades. Attention is accented on basic barriers to high-quality growth of educational process in the light of the last tendencies.